

Karanténa, nič nové pod slnkom

Quarantine – Nothing New under the Sun

Adamicová, K.¹, Fetisovová, Ž.²

¹Ústav patologickej anatómie, Jesseniova lekárska fakulta v Martine, Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzitná nemocnica Martin, Konzultačné centrum bioptrickej diagnostiky kožných ochorení

²Dermatovenerologická klinika, Jesseniova lekárska fakulta v Martine, Univerzita Komenského v Bratislave a Univerzitná nemocnica Martin

korešpondencia: katarina.adamicova@uniba.sk

Súhrn

V posledných mesiacoch minulého aj súčasného roka máme možnosť sledovať úporný boj s pandémiou koronavírusu COVID-19. Nielen u nás na Slovensku, ale na celom svete zasahujú do práce a interpretácie výsledkov vedcov a profesionálov z oblasti virológie, epidemiológie a všetkých odborov medicíny, ako aj paramedicálnych odborov, politici, laici a vlastne všetci, ktorí sa v problematike vyznajú iba čiastočne, alebo sa nevyznajú vôbec. V našom príspevku nechceme analyzovať pandémiu ani veci s ňou bezprostredne súvisiace. Radi by sme vykonali historický exkurz, ktorý by sme ako lekári mali ovládať, aby sa nám spoľahlivejšie vyjadrovalo k danej problematike a k opatreniam, ktoré sú navrhované a uplatňované v tejto oblasti. A vlastne, aby sa naši pacienti, naši blízki a aj my sami pohybovali na pevných základoch racionality pochádzajúcej z dávno známych faktov.

Kľúčové slová: *pandémia, koronavírus, COVID-19*

Abstract

Since the latest months of the past year as well as in the recent year we have had a possibility to follow the persistent struggle with the COVID-19 pandemic. Not only in our country Slovakia, but also scientists and professionals from the areas of virology, epidemiology and all the branches of medicine, as well as paramedical branches, politicians, laymen and, in fact, all those who are only partial experts in these problems or even no experts at all.

In our present contribution we do not want to analyse the pandemic or the issues immediately connected with it. We would like to take a historical digression which we, doctors of medicine, should be well up in to be able to express more reliably our views on the given problems as well as on the measures proposed and taken in this area.

And, in fact, this historical digression should also help our patients, our near ones as well as ourselves to move on the firm ground of the rationality coming from stale facts known long time ago.

Key words: *pandemic, coronavirus, COVID-19*

Definícia

Pod karanténou rozumieme súbor opatrení, ktorými sa zamedzuje prenášanie nákazlivých chorôb, dočasné izolovanie chorých alebo z choroby podozrivých ľudí, alebo zvierat. Definícia zo Slovenského lexikónu znie: karanténa je izolácia, zvýšený zdravotný dozor a lekársky dohľad. Karanténa sa nariaď osobám podozrivým z nákazy, ktoré sa musia podrobiť zvýšenému zdravotnému dozoru. Karanténa spočíva v zákaze určitých činností, pri vykonávaní ktorých by sa mohlo prenosné ochorenie šíriť, prípadne v úprave pracovných podmienok na pracovisku zamestnanca [1, 2].

Etymologický pôvod slova Karanténu už v 14. storočí zaviedla Ragusa, dnešný Dubrovnik, pre lode z území postihnutých morovou nákazou. Lode museli zakotviť a posádku vpustili do mesta, až keď sa ukázalo, že sú zdraví. Neskôr benátsky senát túto lehotu určil na 40 dní, po taliansky *quaranta giorni* – odtiaľ sa nám

zachovalo slovo **karanténa**. Niektoré pramene uvádzajú slovo „*quarantaine*“ (štyridsiatka) na označenie lehoty pre karanténu. Ak sa u imigrujúcich infekcia prejavila, nemohli vystúpiť z lode. Ak nie, tak mohli vstúpiť na pevninu. Rovnaký postup začali o niečo neskôr využívať aj Janov, Pisa alebo Marseille [3, 4].

Najvýznamnejšie záznamy o plošných karanténach sú v rámci Európy predovšetkým z dôb, v ktorých na Starom kontinente prepukali morové rany, jedna z nich napr. v 14. storočí. Pandémia moru, zapríčinená baktériami *Yersinia pestis*, začala v Ázii a postupne prešla až do Európy. Zaujímavosťou je, že podľa záznamov odštartovala choroba v tom čase podobne ako v minulom roku koronavírus v čínskej provincii Chu-pej. Na rozdiel od súčasnej pandémie však v tejto čínskej oblasti zomrelo v tom čase zhruba 90 % obyvateľov. Ochorenie sa ďalej šírilo do Európy, kde dorazilo v roku 1347, konkrétne do talianskych prístavov Janov a Benátky [5].

V roku 1403 bol pre karanténu vyhradený ostrov v blízkosti Benátok nazvaný **Lazzaretto Vecchio**. Ten, ako karanténna nemocnica fungoval takmer štvrt' tisícročia. Boli sem urgentne premiestňovaní pacienti, u ktorých sa prejavovali napr. symptómy bubonického moru, ale aj iných infekčných a chýľavých ochorení. Historici tvrdia, že tento odsun postihnutých na izolovaný ostrov pomohol Benátkam udržať si výsadné mocenské postavenie i počas morových rán.

Vysvetlenie používania pojmu mor

Mor v širšom, resp. prenesenom, alebo historickom význame slova znamenal akékoľvek vážne infekčné ochorenie s výrazným dopadom na spoločnosť. Tento význam bol použitý v stredovekých a ranných novovekých kronikách. V modernom jazyku sa už používa iba spresnený význam slova, keď mor znamená konkrétnu infekčnú chorobu, spôsobenú baktériou *Yersinia pestis*. Podmienky v karanténach sa postupne zlepšovali a neskôr sa trvanie karantény zmenilo na praktickejších 16 dní.

Ako konštatuje Michal Duchoň [4], v priebehu storočí vzniklo v dôsledku morovej hrozby viacero nariadení medicínskeho či bezpečnostného charakteru, ktoré mali zabrániť šíreniu tohto ochorenia. „Medzi prvotné opatrenia patrilo obmedzenie pohybu ľudí. Stredoveká a aj novoveká spoločnosť nebola vôbec statická, ako si to predstavujeme dnes. Stovky ľudí boli na cestách – cirkevní hodnostári, šľachtici, kupci, vandrujúci tovariši, študenti, ale aj žobráci a tuláci. Všetci títo „putujúci“ ľudia sa stali v prípade vypuknutia morovej nákazy potencionálnymi rozširovateľmi choroby. Preto sa v ohrozených lokalitách obmedzil voľný pohyb zriadením prísnejších stráží pri mestských bránach, alebo sa nasadilo vojsko, ak sa malo izolovať celé územie. Vytvoril sa tzv. **sanitný kordón**, ktorý dodnes, ako pojem, slúži pre nárazníkové pásmo, ochrannú zónu nielen pred ľuďmi, ale aj myšlienkami“.

Diana Duchoňová [4] píše, že Mestské špitály boli dôležitým stupňom ochrany pred morovou nákazou – už ako miesto izolácie chorých. Do špitálov mestské orgány v časoch epidémií izolovali chorých, ktorí sa tu buď vyliečili, alebo zomreli. Okrem špitálov boli chorí izolovaní aj vo vlastných príbytkoch, ktorých dvere boli označené znamením kríža. Domy nakazených sa zvykli aj zamurovať, až kým chorí nepomreli, alebo sa vyliečili. Aby sa nákaza nerozširovala, bolo v čase ohrozenia zakázané zhromažďovanie väčších skupín ľudí. Obmedzili sa trhy a jarmoky, verejné kázne, niekedy aj omše, ale aj zasadnutia verejných orgánov – mestských rád, snemov. Nesmeli sa vykonávať pohreby, svadby a ani zábavy, pri ktorých by došlo k zhľuku ľudí. Skutočne možno povedať, že v čase nákazy sa doslovne v danom mieste zastavil život. Problémom boli aj cintoríny.

Tie sa nachádzali priamo v centre miest či dedín v blízkosti kostolov. Po čase sa zaviedla prax tvorby masových hrobov, kde boli anonymne a bez pompy pochovávaní všetci mŕtvi bez rozdielu. Šaty po mŕtvych sa mali spáliť alebo dobre oprat'. Lekári v tom čase ako prevenciu pred chorobou zostavovali rôzne príručky, mohlo by sa povedať dietetického charakteru, kde sa odporúčalo zdravým alebo chorým vhodné jedlo a úkony, ktoré mali zabrániť prepuknutiu choroby. Niektoré z rád platia dodnes – odporúčaná bola konzumácia ľahšie stráviteľného mäsa (napríklad teľacieho, kozľacieho, jahňacieho alebo kuracieho), vyhýbať sa malo aj nadmernému pitiu alkoholických nápojov. Väčšina lekárov ale aj tak radila, aby v prípade hrozby morovej nákazy ľudia opustili takéto miesto a ušli čo najďalej. Útek z nakazenej oblasti bol na jednej strane racionálnou reakciou na nebezpečie, na druhej strane však prispieval k šíreniu epidémie na miesta, kam sa dosiaľ nedostala, pretože o útek sa snažili nielen zdraví, ale aj chorí [5].

Na území Slovenska, ako uvádza historička Slovenskej akadémie vied Miriam Hlavačková [6], vznikol spis spisiského kazateľa Jána Gerardiho. V morovom traktáte **De regimine pestilentiae**, ktorý spísal v Levoči v roku 1473 ako kompiláciu poznatkov na základe vtedajších lekárskeho spisov sa uvádza, že: „Mor je chorobou infekčnou a preto je nevyhnutné strániť sa ľudí, ktorí sú ním nakazení a v čase šírenia epidémie sa nezdržiať v zhľuku ľudí“. Tento spis je jediným morovým traktátom, ktorý sa zachoval z nášho územia zo stredoveku. Historička ďalej tvrdí, že vtedajší lekári vo svojich príručkách, tzv. **regiminách**, postupovali od počiatočných preventívnych rád a opatrení až po terapiu, vysvetľovali hygienické zásady, pravidlá životosprávy a liečebné praktiky. Z preventívnych krokov Ján Gerardi uvádza, že dom treba vydymovať vonnými a liečivými bylinami (zvykli sa používať myrha, borievka, šalvia, tymian, olibanum, pamajorán, bobkový list), kropiť izby octom, vetrať oknami na sever i východ a chrániť sa pred vlhkým južným vetrom, ako aj odstrániť všetky veci podliehajúce procesu zahnívania. V miestnosti mal stále horieť oheň, lebo čistí vzduch. Ďalej sa odporúčalo, aby si ľudia, ktorí prídu do kontaktu s nakazenými, držali pred ústami a nosom handru alebo kúsok chleba, ktoré predtým máčali v octe. Zo začiatku 17. storočia už poznáme známú masku lekára s dlhým nosom, v ktorom mal vonné byliny.

V Českých zemiach si pravidlá karantény vo významnejšej miere osvojili až v dobe po tridsaťročnej vojne. Stalo sa tak konkrétne počas morovej epidémie v rokoch 1679 až 1680. Všeobecné pravidlá pre karanténu boli podobné tým dnešným a opisuje ich napr. dobová publikácia **„Stručný morový rád“** Jana Hertodta z roku 1680 [3].

Centrálné sústredenie chorých na chýľavé infekčné choroby je zaznamenané na už spomínanom ostrove **Lazzaretto Vecchio** v blízkosti Benátok, z ktorého pochádza

slovo *lazaret*. Je to miesto, kde sa po prvý raz od roku 1403 začala systematicky uplatňovať karanténa pre ľudí, ktorí vykazovali symptómy ochorenia – či už lepry, alebo iných epidémií (Obr. 1) [6].

Hoci sa to na prvý pohľad nezdá, tematika epidémií úzko súvisí aj s cirkevnými dejinami. Na jednej strane bola väčšina stredovekých lekárov zároveň duchovnými, ktorí pre vzdelanú klientelu spisovali zdravotné príručky, týkajúce sa životosprávy, ale aj opatrení proti moru. Na druhej strane, vtedajší ľudia považovali epidémie za Boží trest za hriechy, a tak sa očakávali účinné riešenia aj od cirkvi. Pramene z tých čias svedčia aj o nezištnosti a obetavosti rodičov či partnerov, ktorí sa postarali o svojich najbližších, riskujúc pritom smrť, ako aj o rehoľníkoch či lekároch, ktorí slúžili chorým pri liečbe či zaopatrovaní. Veľkú statočnosť prejavili tiež tí, čo pochovávali obeť. Vtedy bol totiž problém nájsť niekoho ochotného pochovávať, nepomáhali ani lákavé sumy. Nie všetci ľudia však patrili k tým „uvedomeľým“. Zachovali sa údaje o tom, že obyvatelia domu strážcom v noci tajne utiekli zadným vchodom. Dochádzalo tiež k rabovačkám a stalo sa aj to, že rodičia zo strachu z nákazy opustili svoje deti [4, 5, 6].

Možnosti lekárov boli mizivé, vo väčšine prípadov boli bezmocní. Pacientom predpisovali vtedajší všetky – theriak, na ktorý nám ostala spomienka v podobe slova „dryák“, ktorým dnes označíme nejaký podradný alkohol alebo liek s odpornou chuťou. Pôvodne vznikol v staroveku ako protijed po uštipnutí hadom, v stredoveku obsahoval už okolo 50 ingrediencií, pričom pridané látky variovali podľa tradície či receptu lekára. Išlo o ópium, extrakt z hadov, prášok z egyptských múmií (kvôli živici, ktorou boli balzamované), ďalej krv z kačice, cesnak, med, škoricu, zázvor, klinčeky, rascu a rôzne bylinky – puškvorec, valeriánu, ľubovník a iné. Liečebné postupy tiež zahŕňali púšťanie žilou, rozrezávanie hnisavých ložísk, používanie dávidiel, vypotenie sa a konzumovanie vhodných jedál, najmä kyslých, napríklad hrianky namočenej v octe [6]. Lekárom sa odporúčalo hryzenie klinčekov pred vstupom do domu chorého, komunikácia s pacientom na diaľku, dezinfekcia úst a rúk octom či vínom. V spisoch nájdeme tiež náznaky psychosomatického prístupu – napriek naokolo zúriacemu moru a všadeprítomnej smrti lekári radili ľuďom nepremýšľať o chorobe, ale pestovať si optimistické duševné rozpoloženie. K tomu im mal dopomôcť spev, hranie šachu, slávnostné oblečenie, recitovanie básní a pitie vína, pretože „dobrá myseľ je pol zdravia“.

Na otázku, ako odznievali epidémie, historička Miriam Hlavačková odpovedá: „Na to nemáme dodnes relevantné odpovede. Historici sa domnievajú, že svoju úlohu zohralo včasné zavedenie karantény, zlepšujúci sa stav hygieny, zavádzanie čistenia ulíc, ale aj strach ľudí cestovať do vzdialenejších oblastí“. A uzatvára: „Myslím si, že z hľadiska nášho života zažívame výnimočnú a náročnú



Obr. 1 • Svätý František a ďalší mnisi sa starajú o chorých na lepru. Miniatura neznámeho umelca v rukopise „La Francúzkina“ od františkána Jacopa Oddiho (okolo 1474, Biblioteca Augusta Perugia) prebraté [6]

skúsenosť, ale pre historikov niekoľko storočí pôjde len o ďalšiu „epizódu“ – koronavírusovú pandémiu, ktorú chronologicky zaradia za epidémiu Justinianovho moru, čiernej smrti či španielskej chrípky“ [4, 5, 6].

Preto je záverom vhodné zopakovať si súčasné pravidlá pri pandémii, formulované v roku 2019 komisiou ÚVZ, pod vedením Jána Mikasa [7]: „Osoba, ktorej bola nariadená domáca izolácia, alebo izolácia v zdravotníckom zariadení je povinná počas celej doby karantény (14 dní):

1. sledovať svoj zdravotný stav (náhly nástup aspoň jedného z týchto príznakov: horúčka, kašeľ, dýchavičnosť) a v prípade objavenia sa príznakov bez meškania telefonicky kontaktovať ošetrojúceho lekára a miestne príslušný regionálny úrad verejného zdravotníctva (Príloha č. 1) a podrobiť sa odberu biologického materiálu,
2. zostať v domácej izolácii alebo v izolácii v zdravotníckom zariadení (podľa rozhodnutia hlavného hygienika SR alebo regionálneho hygienika),
3. zdržať sa sociálnych kontaktov (napr. návštev kultúrnych, spoločenských, športových alebo iných hromadných podujatí, alebo prijímania osôb či vykonávania spoločenských aktivít v mieste izolácie),
4. zdržať sa cestovania,
5. zdržať sa účasti na výučbových aktivitách s výnimkou e-learningových foriem,
6. zdržať sa pracovnej činnosti s výnimkou práce v mieste domácej izolácie,
7. zdržať sa akýchkoľvek činností, ktoré si vyžadujú opustiť miesto izolácie alebo prijímať v mieste izolácie vnímavé osoby“.

Príloha č. 1



ÚRAD VEREJNÉHO ZDRAVOTNÍCTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Trnavská cesta 52
P.O.BOX 45
826 45 Bratislava

V Bratislave, dňa 09. 03. 2020

Usmernenie hlavného hygienika Slovenskej republiky pre verejnosť o karanténe

Osoba, ktorej bola nariadená domáca izolácia, alebo izolácia v zdravotníckom zariadení je povinná počas celej doby karantény (14 dní):

- a) sledovať svoj zdravotný stav (náhly nástup aspoň jedného z týchto príznakov: horúčka, kašeľ, dýchavičnosť) a v prípade objavenia sa príznakov bez meškania telefonicky kontaktovať ošetrojúceho lekára a miestne príslušný regionálny úrad verejného zdravotníctva (príloha č. 1) a podrobiť sa odberu biologického materiálu,
- b) zostať v domácej izolácii alebo v izolácii v zdravotníckom zariadení (podľa rozhodnutia hlavného hygienika SR alebo regionálneho hygienika),
- c) zdržať sa sociálnych kontaktov (napr. návštev kultúrnych, spoločenských, športových alebo iných hromadných podujatí alebo prijímania osôb alebo vykonávania spoločenských aktivít v mieste izolácie),
- d) zdržať sa cestovania,
- e) zdržať sa účasti na výučbových aktivitách s výnimkou e-learningových foriem,
- f) zdržať sa pracovnej činnosti s výnimkou práce v mieste domácej izolácie,
- g) zdržať sa akýchkoľvek činností, ktoré si vyžadujú opustiť miesto izolácie alebo prijímať, v mieste izolácie vnímavé osoby.

Ak Úrad verejného zdravotníctva SR alebo príslušný regionálny úrad verejného zdravotníctva nariadi fyzickej osobe karanténu, táto fyzická osoba je karanténu povinná dodržiavať, v opačnom prípade sa podľa zákona č. 355/2007 Z. z. dopúšťa priestupku na úseku verejného zdravotníctva a hrozí jej pokuta až do výšky 1659 eur. Zároveň v kontexte uvedeného je potrebné poukázať aj na skutkovú podstatu trestného činu šírenia nebezpečnej nákazlivej ľudskej choroby.

Fyzická osoba je povinná podľa § 51 ods. 1 písm. c) zákona č. 355/2007 Z. z. oznámiť neodkladne ošetrojúcemu lekárovi a regionálnemu úradu verejného zdravotníctva v SR všetky okolnosti dôležité na predchádzanie vzniku a šírenia prenosných ochorení a poskytovať informácie dôležité pre epidemiologické vyšetrenie a posudzovanie ochorení vo vzťahu k vykonávanej práci. Z uvedeného ustanovenia zákona vyplýva, že aj informácia týkajúca sa cestovateľskej anamnézy je dôležitá pre epidemiologické vyšetrenie a zamlčanie tejto informácie je porušením predmetného ustanovenia a rovnako je to priestupok na úseku verejného zdravotníctva – hrozí pokuta až do výšky 1659 eur.

Mgr. RNDr. MUDr. Ján Mikas, PhD.
hlavný hygienik Slovenskej republiky

	Zoznam mobilných telefónnych čísel odborov/oddelení epidemiológie RÚVZ v SR	
	RÚVZ	Odbor/oddelenie epidemiológie
1	Banská Bystrica	0918 659 580
2	Bardejov	0917 121 946
3	Bratislava	0917 426 220
4	Čadca	0903 802 451
5	Dolný Kubín	0905 239 076
6	Dunajská Streda	0904 377 831
7	Galanta	0904 346 064
8	Humenné	0908 868 796
9	Komárno	0948 550 539
10	Košice	0918 389 842
11	Levice	0918 842 969
12	Liptovský Mikuláš	0911 236 988
13	Lučenec	0918 601 924
14	Martin	0911 514 878
15	Michalovce	0903 633 886
16	Nitra	0911 630 162
17	Nové Zámky	0903 464 532
18	Poprad	0911 635 260
19	Považská Bystrica	0911 727 930
20	Prešov	0911 908 823
21	Prievidza	0915 492 003
22	Rimavská Sobota	0918 542 763
23	Rožňava	0902 813 822
24	Senica	0907 169 312
25	Spišská Nová Ves	0911 639 010
26	Stará Ľubovňa	0902 197 145, 0910 440 662
27	Svidník	0911 614 378
28	Topoľčany	0948 118 005
29	Trebišov	0918 680 305
30	Trenčín	0911 989 821
31	Trnava	0905 903 053
32	Veľký Krtíš	0905 285 057
33	Vranov nad Topľou	0907 958 725
34	Zvolen	0905 475 854
35	Žiar nad Hronom	0911 214 488
36	Žilina	0910 762 243

Literatúra

1. Karanténa. Internetový zdroj (<https://slovník.aktuality.sk/pravopis/slovník-sj/karantena>)
2. Karanténa. 2020. Internetový zdroj (<https://www.slov-lex.sk/zoznam-tezaurov/-tezaurus/koncept/-SK-tezaury-1-5-koncepty-135>)
3. Karantény sužujú lidstvo celá stáletí. České země je využívají od třicetileté války. 2020. E15.cz Internetový zdroj (<https://www.e15.cz/magazin/karanteny-suzuji-lidstvo-cela-staleti-ceske-zeme-je-vyuzivaji-od-tricetilete-valky-1367713>)
4. Duchoň M, Duchoňová D. Ako vyzerala karanténa v stredoveku? 2020. Internetový zdroj (<https://www.webnoviny.sk/vzdravotnictve/ako-vyzerala-karantena-v-stredoveku-v-mnomych-ludoch-prevladli-pudy-chorych-nechali-umriet-od-hladu>)
5. Huckáková M. Koronavírus: Uteč rýchlo, ďaleko a vráť sa neskoro. Karanténu poznal už stredovek. 2020. Internetový zdroj (<https://www.aktuality.sk/clanok/785147/koronavirus-utec-rychlo-daleko-a-vrat-sa-neskoro-karantenu-poznal-uz-stredovek>)
6. Hlavačková M. Historické epidémie „Ľudia v stredoveku boli na smrť pripravení lepšie ako my“. 2020. Goethe Institut; JADU; Internetový zdroj (<https://www.goethe.de/prj/jad/cs/the/cor/21892295.html>)
7. Mikas J. Karanténa - usmernenie a verejné vyhlášky Úradu verejného zdravotníctva SR. 2020. Internetový zdroj (<https://www.ruvzpp.sk/usmernenie-hlavneho-hygienika-sr-pre-verejnost-o-karantene>)